

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ**

ВОСПИТАНИЕ
списание за теорија и практика

Штип, 2009

ВОСПИТАНИЕ
списание за теорија и практика
год. 6, број 10
2009 год.

Издавач
Универзитет „Гоце Делчев” - Штип

За издавачот
проф. д-р Саша Митрев

Главен и одговорен уредник
проф. д-р Блаже Китанов

Редакциски одбор
проф. д-р Блаже Китанов
проф. д-р Емилија Петрова - Ѓорѓева
д-р Снежана Јованова - Митковска
м-р Кирил Барбареев
м-р Трајче Стојанов
доц. д-р Соња Петровска

Техничко уредување
Славе Димитров
Благој Михов

Лектор
Даница Гавриловска-Атанасовска

Тираж:
500 примероци

Списанието излегува еднаш годишно

СОДРЖИНА

Проф. д-р Блаже Китанов Невербалната комуникација како интеркултурна комуникација	5
Проф. д-р Микеле де Бени Белешки за комуникацијата	19
Проф. д-р Емилија Петрова - Ѓорѓева Современи тенденции во развојот на интелектуалното воспитание	23
Доц. д-р Виолета Николовска Функционална морфологија	31
Проф. д-р Ленче Милошева Анксиозност и депресивност кај деца и адолесценти	45
Помл. асс. Билјана Стојанова Проф. д-р Ленче Милошева Вредносните ориентации кај адолесцентите	55
Доц. д-р Билјана Ивановска 20 години по паѓањето на Берлинскиот ѕид (1989-2009)	63
Доц. д-р Соња Петровска Теориски пристапи во училишниот менаџмент	65
М-р Татјана Уланска Методи на предавање литература	77
Проф. д-р Снежана Ставрева-Веселиновска Проф. д-р Лилјана Колева-Гудева Стекнување на компетентност на наставникот кој предава предмети од природните науки	101

Доц. д-р Снежана Јованова-Митковска	
Акционите истражувања и нивната примена во педагошката практика	111
М-р Нина Даскаловска	
Ликот на хуманистичкиот наставник	123
Асс. м-р Ирена Китанова	
Блумова таксономија на воспитно-образовните цели	129
М-р Миленко С. Стојник	
Биоритам – предизвик на природата	133
Доц. д-р Јованка Денкова	
Пеперут - симбол на љубовта	141
М-р Владимир Китанов	
Лесново - природна и културна дестинација за развој на руралниот туризам.....	145
Даница Гавриловска - Атанасовска	
Поетот се раѓа - говорникот се создава	151
Јадранка Тодевска	
Карактеристики и видови на толкување	157
Проф. д-р Фехим Хусовиќ	
Наставни објекти	165

Проф. д-р Емилија Петрова - Ѓорѓева
Педагошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

СОВРЕМЕНИ ТЕНДЕНЦИИ ВО РАЗВОЈОТ НА ИНТЕЛЕКТУАЛНОТО ВОСПИТАНИЕ

Апстракт

Современите трендови и тенденции во развојот на интелектуалното воспитание во центарот на вниманието ги ставаат ученикот и наставникот. Во таа смисла, основно прашање кое се поставува е: како да се надмине состојбата во образованието која е насочена кон меморирање и помнење на факти и податоци од страна на учениците, а да се дојде до една поинаква ситуација во која ученикот ќе учи со откривање, истражување. Пред сè, се мисли на надминување на пасивната позиција на ученикот во наставниот процес и давање предност на активната улога на ученикот во воспитно-образовниот процес. Таа активна позиција претпоставува самостојно стекнување знаења, планирање, организирање и реализирање на сопствените активности. Освен улогата на ученикот, потребно е да се измени и улогата на наставникот. Имено, од дистрибутер на знаења тој треба да добие улога на водач и насочувач на наставата.

Клучни зборови: *интелектуално воспитание, ученик, наставник*

За да добие ученикот активна улога во наставата, потребно е пред сè да се согледа улогата на училиштата и наставата како најбитна активност во нив. Потоа реализацијата на задачите предвидени со курикулумот кој во современото училиште е главен ориентир за работа, а активната улога на учениците не треба да биде сфатена само во сегашноста, туку таа подразбира и нивна подготовка за перманентно образование.

Училиштето треба да го научи младиот човек да размислува за многу аспекти во светот, на начини кои квалитативно се разликуваат од оние кои се карактеристични за многу луѓе кои немале можност да посетуваат училиште. Всушност, ефектите од школувањето се гледаат во можностите оној кој го завршил школувањето да продолжи вистински да ги користи знаењата, навиките и умењата кои ги стекнал во училиштето. Ова е доста значајно да го остварува училиштето, бидејќи денешното информатичко општество нуди мошне разновидни, широки и сè повеќе обичаени можности за самостојно учење. Со други зборови, во постиндустриското општество постојат бројни извори на знаења, кои се во улога на паралелни

програми или паралелни училишта што обезбедуваат информации и знаења честопати и повеќе отколку воспитниот процес.

Оттука можностите за учење дома стануваат сè поблиски до учениците од кога и да е порано. Сите овие параметри иницираат видоизменување на улогата на училиштето денес. Доколку се сака да се излезе во пресрет на потребите на информатичкото општество и развиената информатичка технологија, тогаш училиштето мора да ја рedefинира својата улога. Ако на училиштето се гледа како на институција во која учениците треба да стекнуваат единствено одреден квантум на знаења, умеења, навики, тогаш барањата за десколаријација би биле сосема оправдани и реални. Денес, дефинитивно е надмината концепцијата примарна функција на училиштето да биде пренесувањето на знаење, па се укажува на фактот дека „денес училиштето треба да ги научи децата да мислат исто толку добро како што ги учи да читаат, пишуваат и сметаат“.

„Училиштето на иднината треба да овозможи целосно развиена личност која ќе биде широко отворена спрема највредното во општеството и во човекот. Заради ова треба да се менуваат традиционалните образовни обрасци, да се изградат флексибилни образовни стандарди што соодветствуваат на промените, избегнување на традиционалните доминантни вредности, применување на информациската технологија“¹. Училиштето треба да биде одговорно за својата улога во постиндустријското општество, што подразбира да не се бара од ученикот усвојување што поголема количина знаење, туку да го научи како да дојде до него и како истото да го користи во секојдневниот живот и во работата. „Училиштето треба да формира личност со широко граѓанско образование, да се упати ученикот во развојот на технологиите, да развива организациони, раководни и маркетиншки способности, да ги оспособува учениците за ефикасно комуницирање и работење, да гради модели на граѓанско општество и пазарно-стопански односи“².

Колку училиштето ќе биде успешно во реализацијата на новите задачи зависи во голема мера од курикулумот кој ги одредува целите и задачите, принципите и вредностите на воспитно-образовниот процес и училиштето воопшто. Освен тоа, курикулумот претставува основа за наставната програма по одделни наставни предмети пропишани по наставниот план. Курикулумот во својата основа ги опфаќа целта на учењето, хиерархијата на наставните цели и контролата на остварувањето на целите на учењето. Современите тенденции во светски рамки го

¹ Ц. Мурати, Прилози за образованието, наставата и училиштето, Просветно дело, Скопје, 1996, стр. 30

² Ц. Мурати, претходно цит. дело, стр. 31

преферираат когнитивно-развојниот пристап на курикулумот во сите сегменти на образованието. Тоа значи курикулумот да создаде услови за развој на личноста во секој поглед, а особено на интелектуален, емоционален и социјален план. Курикулумот треба да им понуди на учениците креативна околина во која тие по пат на совладување проблеми ќе стекнуваат знаења. Според тоа, доста е значајно врз кој пристап ќе се заснова курикулумот. Така пристапот кој во својата основа ја има схоластичката теорија ги има следниве карактеристики: барања од учениците да запомнуваат дефиниции, правила, објаснувања, детали; да го повторуваат она што го кажал наставникот, односно им се даваат финални производи на нечии мисли; од учениците се бара внимателно да го слушаат наставникот, а многу малку се поттикнуваат самостојно да прашуваат и самостојно да доаѓаат до одговори; учениците немаат можност да го развиваат своето мислење бидејќи целта е да апсорбираат што повеќе знаења и информации, а со тоа немаат и можност да научат како да учат; наставникот е одговорен да одлучува за тоа кои знаења, умеања и навики треба да ги усвојат учениците.

Спротивно на овој пристап, курикулумот што се заснова на когнитивно-развојниот пристап ги има овие карактеристики: целта не е во складирањето знаења, навики и умеања, туку целта е ученикот да биде интелектуално активен и мотивиран учесник во самостојното стекнување знаења; квалитетот на знаењата доаѓа на прв план а не квантитетот, бидејќи квалитетот на знаењата овозможува нивна поголема трајност и применливост, а знаењата стакнати врз база на меморирање се погрешни и брзо застаруваат; учениците знаењето го стекнуваат преку бројни проблемски ситуации каде преку мисловно активирање (анализирање, синтетизирање, воопштување, генерализација и сл.) се изнаоѓаат можни решенија и солуции; учениците се мотивираат да поставуваат прашања, а со тоа на наставникот му се овозможува да дознае колку учениците го сфатиле материјалот и колку тие се подготвени да го применат наученото; целта не е насочена кон добивање точни одговори туку кон насочување на учениците сами да дојдат до одговорите; наставникот има улога на водач, насочувач на воспитно-образовниот процес, а учениците се рамноправни партнери во него, а таквата нивна улога им дава можност да бидат многу поодговорни за своето образование, односно учениците имаат динамична улога во одлучувањето како и што треба да знаат.

Можеме да забележиме дека станува збор за две сосема спротивставени теории кои различно ја толкуваат смислата и функцијата на интелектуалното воспитание, набљудувана од аспект на целокупната активност и положба на ученикот во наставата и воопшто во воспитно-

образовниот процес во целина. Првиот пристап е традиционален, а вториот е основа за современата концепција на интелектуалното воспитание во воспитно-образовниот систем. Во овој контекст по однос на начинот на кој се стекнуваат знењата во педагошката теорија се јавуваат два пристапа. Првиот се нарекува *површен* и е карактеристичен за оној вид на учење, каде доминира меморирањето, односно запомнувањето и репродуцирањето на знаењето. Во овој случај улогата на учениците е многу пасивна. Вториот пристап се нарекува *длабок* и се карактеризира со активна позиција на учениците кон учењето, бидејќи од нив се бара да размислуваат, да изнаоѓаат начини за решавање на проблемот, да истражуваат, откриваат, согледуваат врски и односи. Учениците активно учествуваат во сопственото сознавање, всушност тие го креираат учењето. Кој од овие два пристапа ќе биде одберен не зависи само од ученикот, туку и од ситуацијата во која тој е вклучен.

Добриот курикулум односно современиот курикулум треба да се заснова на одредени претпоставки, а тоа се: учениците да ги подготви за перманентно образование, да ги научи на самостојна работа која е тесно поврзана со проблемски заснованото учење, наставниците соодветно да ги спроведат целите поставени со курикулумот.

Добриот курикулум нема за задача да го финализира образованието, туку да ги оспособи учениците за перманентно усвојување на нови знаења. Перманентното образование не е просто продолжување на традиционалното образование. Тоа претпоставува низа на нови елементи и ситуации од животот на секој човек, а со тоа и донесување на нови решенија за клучни проблеми во животот на луѓето и на целокупното општество. Имено, промените кои со мошне динамично темпо се одвиваат во сите сфери на човековиот живот и работата се од таков карактер што сè почесто се истакнува потребата од преквалификација и доквалификација на личноста, па дури и од промени на занимањето, односно професијата. Благодарение на развојот на постиндустриското општество и зголемениот број на научни информации и сознанија, знаењата кај човекот брзо застаруваат, па токму затоа е потребно постојано надградување на човекот со нови знаења. Во овој контекст може да се заклучи дека ни едно училиште не може да обезбеди ниту целосно теориско, ниту практично знаење, тоа е само претпоставка која не треба да има граници и рамки, па од тука произлегува и значењето на перманентното образование како важна карактеристика на современата концепција на интелектуалното воспитание. Курикулумот треба да нуди можности да се излезе од стереотипниот начин на образовниот процес и да им овозможи на учениците да доаѓаат до знаења со самостојна работа,

самостојно решавање на проблеми, односно по пат на самообразование. Во традиционалната настава учениците најчесто добиваат готови знаења и тоа пренесени најчесто од страна на наставникот, со што ученикот е пасивен објект, малку е мотивиран самостојно да ги открива знаењата од различни извори. Сето ова не придонесува за развој на интелектуалните сили и способности, а особено за развој на мислењето, креативноста, творечката активност. Затоа курикулумот треба да создава претпоставки во воспитно-образовниот процес ученикот да научи како да учи, да научи самостојно да ги стекнува знаењата од повеќе извори и како истите да ги користи. Ученикот треба да се става во ситуации да биде активен, да истражува, да пронаоѓа сам решенија, да се навикнува поставените задачи и прашања да ги сфати како проблеми за кои самиот ќе размислува и ќе пронаоѓа одговор, сè помалку очекувајќи го тоа од наставникот и од учебниците. За ова од големо значење е самостојната работа која претставува средство и пат за оспособување на учениците за самообразование, за развивање на култура на интелектуална работа и решавање проблеми во животот. „Самостојната работа на учениците претпоставува спојување на самостојната мисла на учениците со самостојно извршување, од нивна страна, на умствени и физички дејствувања”³. Затоа учениците паралелно со стекнувањето знаења треба да усвојуваат и соодветни модели, обрасци и техники за самостојна работа, да се учат како да ги користат истражувачкиките материјали, книги, прирачници, да ги користат компјутерите. Значењето од оспособување на учениците за самостојна работа произлегува од фактот што притоа тие се воведуваат во постапки кои го развиваат мислењето како: анализа, синтеза, генерализација, воопштување, заклучување, набљудување, поставување прашања, аргументирање, развивање љубопитност, отвореност кон решавањето на проблеми итн. „Оспособувањето за самостојна работа се карактеризира со поттикнување на севкупната когнитивна, емотивна и волева ангажираност на учениците во воспитувањето на самостојноста како својство и способност на личноста во усвојувањето на смислени, трајни и применливи знаења во формирањето разновидни способности и особености, умеања и навики на културата на самостојната работа”⁴.

Преку самостојната работа учениците се навикнуваат да го одвојуваат битното од небитното, да извлекуваат главни идеи така што ќе стекнуваат поквалитетни и потрајни знаења кои ќе можат успешно да ги применат во практиката. Оспособувањето за самостојна работа како

³ Б.Лакинска, Самостојната работа на ученикот во наставата, АД Печатница „Даскал Камче“, Кавадарци, 1996, стр.38

⁴ А.Дамјановски, Ученикот во наставата, Просветно дело, Скопје, 1990, стр.122

сегмент и како задача на интелектуалното воспитание претпоставува вежбање, поучување, подготвување на учениците, но и создавање услови за примена на ефикасни методи и постапки на учење. Инаку самостојната работа е тесно поврзана со проблемски заснованото учење, што е и една од претпоставките за современ курикулум. Со овој вид на учење учениците се воведуваат во самостојната работа, се мотивираат и учат да креираат решенија адекватни за даден проблем. Овде ученикот сам одлучува што треба да знае, а знаењата не се стекнуваат од одвоени предмети туку со поставување на проблем и негова анализа, при што се одредува што треба да се научи од секој предмет, а потоа знаењето се синтетизира за да се реши проблемот. Тука треба да се нагласи дека знаењето од еден предмет е многу потешко да се интегрира со знаењето од други предмети, за разлика од предметниот систем каде на учениците им е многу полесно да ги воочат изворите за учење и на таков начин да стигнат до решавање на проблемот. Цели на проблемски заснованото учење се: интегрирање на знаењето поврзано со проблемот, примена на решавањето на проблемот, развивање на мислењето. Кога учениците ќе дојдат во судир со нов проблем тие можат да ги искористат знаењата и информациите претходно интегрирани, а релевантни за новиот проблем. Така учениците мисловно се ангажираат, ги мобилизираат интелектуалните сили и способности, истражуваат, анализираат и синтетизираат. Односно, целокупното знаење се создава, организира, применува, анализира и синтетизира преку размислување. „Активностите кои се извршуваат во текот на овој процес се однесуваат на три нивоа на сознавање: ниво на факти (кога се бараат емпириски податоци), модели (кога интуитивно или свесно се обидува да создава модели, системи, познати врски, кои се дополнуваат со елементите и врските кои ученикот сам ги открил) и ниво на теорија (кога се формулираат правила со кои се воопштуваат утврдени зависимости во вид на норми, принципи или правилности)“⁵. На овој начин учениците при стекнувањето на знаењата не остануваат само на факти, туку решавањето на проблемот ги приморува од факти да преминат на модели, а потоа и на теори. Решавањето на проблемот вклучува три фази:

Дефинирање (одредување на проблемот)

Проблемот може да го одреди наставникот, да ја одреди содржината која треба да се учи и да ги определи изворите кои притоа ќе се користат. Исто така и учениците можат да го постават проблемот и сами да изнаоѓаат извори кои ќе им користат при решавањето на проблемот. И во двете ситуации учениците се активни, бидејќи тие сами ги изнаоѓаат

⁵ J. Ѓорѓевиќ, Настава и учење у савременој школи, Учитељски факултет, Београд, 2000, стр. 61

патиштата и начините за решавање на проблемот, а наставникот се јавува само како насочувач на нивните активности.

Истражување

Учениците одговорот за решавање на проблемот го бараат во лоцирање соодветни извори и материјали, преку сопствено истражување. Истражувањето претпоставува комбинирање на активности како: креирање, анализа, синтеза, генерализација. Учениците се активни, а нивното навикнување на решавање на проблемите го поттикнува нивниот интелектуален развој; од интелектуалните способности особено се поттикнува развојот на мислењето бидејќи учениците се ставаат во ситуација да ги изразуваат своите мисли, односно да мислат како да дојдат до решение на проблемот. На тој начин, преку самостојно учење, учениците стануваат поодговорни за своето учење.

Решавање на проблемот

Совладувањето на проблемот претставува поттик и охрабрување за решавање на нови проблеми. Најзначаен фактор во ефективната употреба на проблемски заснованото учење е мотивот за совладување на проблемот, но и крајниот исход односно решавањето на проблемот.

Иако понекогаш е тешко учениците од пасивната улога да се навикнат на активна улога, сепак со правилно насочување од страна на наставникот тие ќе се оспособат за самостојно решавање на проблеми, а понатаму и за самообразование. Проблемски заснованото учење е карактеристично за проблемската настава со која „ја означуваме онаа ангажираност и активност на учениците која е насочена кон стекнување на знаења со сопствени интелектуални напори, решавајќи ги проблемските ситуации, а притоа користејќи го трансферот на стекнатите знаења и искуства во објективно дадената наставна ситуација“⁶. Кога учениците преку оваа настава ќе се навикнат да решаваат проблеми, односно да учат преку проблемски ситуации тие ќе се здобијат со квалитетни знаења кои ќе им бидат добра основа за понатамошно-перманентно образование.

Литература

1. Ц. Мурати, Прилози за образованието, наставата и училиштето, Просветно дело, Скопје, 1996.
2. Б. Лакинска, Самостојната работа на ученикот во наставата, АД Печатница „Даскал Камче“, Кавадарци, 1996.
3. А. Дамјановски, Ученикот во наставата, Просветно дело, Скопје, 1990.

⁶ Ц. Мурати, Прилози за образованието, наставата и училиштето, Просветно дело, Скопје, 1996, стр.60

4. J. Ѓорѓевиќ, Настава и учење у савременој школи, Учитељски факултет, Београд, 2000.
5. М. Милошевиќ, Дидактика, Научна књига, Учитељски факултет, Београд, 2000.
6. К. Камберски, Предучилишното и основното воспитание и образование во Р. Македонија, Филозофски факултет, Институт за педагогија, Скопје, 2000.